

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

Πατριαρχείο και Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος

Στά ευρύτερα πλαίσια της δράσης συλλογικών φορέων για την πνευματική ανάπτυξη του αλύτρωτου έλληνισμού στα τέλη του περασμένου αιώνα εντάσσεται και το ζήτημα των σχέσεων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με το λαϊκό στοιχείο, όταν το πρώτο αποφάσιζε να παίξει τον βασικό ρόλο που ανέκαθεν είχε σε τομείς όπως η εκπαίδευση, αλλά στη συνέχεια ο ρόλος αυτός ατόνησε ή ασκήθηκε από τον λαϊκό παράγοντα, λόγω των συνθηκών που στο μεταξύ είχαν δημιουργηθεί. Έτσι, όταν ο Πατριάρχης Ίωακείμ Γ' (1878 - 1884, 1901 - 1912) κατά την κορύφωση του φαινομένου των συλλόγων αποφασίζει το 1880 την ίδρυση της Εκπαιδευτικής και Φιλανθρωπικής Αδελφότητας "Αγαπάτε Αλλήλους"², συναντά έντονη αντίσταση από τον κορυφαίο

1. Βλ. την αναλυτική βιβλιογραφία επί παρομοίωσιν πηγών για τη ζωή και το έργο του Πατριάρχη από τον Στ. Άνεστιου, "Ίωακείμ Γ'", Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, τ. 6 (1986-1987), σσ. 391-411, και τον τόμο του επιστημονικού συμποσίου κατά τα ΚΖ' Δημήτρια, Χριστιανικά Μακεδονία, Ο από Θεσσαλονίκης Οικουμενικός Πατριάρχης Ίωακείμ Γ' ο Μεγαλοπρεπής, έκδ. Κέντρου Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης (αρ. 16), Θεσσαλονίκη 1994.

2. Μόνο στην Πόλη αναφέρονται 500 περίπου σωματεία. Βλ. Κ. Μαμώνη, "Εισαγωγή στην ιστορία των συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως (1861 - 1922)", Μνημοσύνη, τ. 11 (1992), σ. 222. Η μελέτη της ίδιας, "Η Εκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότης Κωνσταντινουπόλεως και τα σχολεία της Θράκης", Πρακτικά συμποσίου Η Ιστορική, αρχαιολογική και λαογραφική έρευνα για τη Θράκη, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 215-230, αφορά τη δραστηριότητα της Αδελφότητας μετά την ίδρυσή της. Βλ. και Κ. Βακαλόπουλος, Θράκη, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 344. Η μελέτη του Σ. Καπλανέρη, "Ίωακείμ ο Γ' και η ίδρυση της Εκπαιδευτικής και Φιλανθρωπικής Αδελφότητας" στην έκδοση του Δήμου Θεσσαλονίκης για τα ΚΖ' Δημήτρια, δ. π., σσ. 121-145, δέν είναι πλήρης και αγνοεί τη βασική εξιστόρηση της ίδρυσης της Αδελφότητας από την έφημ. Νεολόγος της Κωνσταντινούπολης. Στη μελέτη του Χ. Έξερτζόγλου, "Κοινωνική ιεραρχία, ιδεολογία και έθνική ταυτότητα. Το νόημα της ίδρυσης της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας "Αγαπάτε αλλήλους", Τα Ιστορικά, τ. 12 (τευχ. 22, 1995), σσ. 85-118, η ίδρυση της Αδελφότητας εξετάζεται από την πλευρά του ιδεολογικού προσανατολισμού, της οργάνωσης και σύνθεσής της, καθώς και του κοινωνικού ρόλου που φάνηκε να εξυπηρετεί (άνταγωνισμός των πλουσίων της Πόλης προς τους λογίους της). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εργασία του Γ. Βασιάδη, "Η

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καὶ "πατέρα τῶν συλλόγων" "Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο", ποὺ εἶχε ἀναπτύξει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῶν φιλολογικοῖστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ἰδρύσῃ του (1861)³. Τὸ ζήτημα δὲν ἔχει μελετηθεῖ συστηματικὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς προεκτάσεις του, παρὰ τὴν εἰδικὴ βιβλιογραφία ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ παρὰ τὸ ὅτι ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ τῆς δράσης κατὰ τοῦ Ἰωακείμ, ἡ ὁποία κατέληξε στὴν προσωρινὴ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο (1884).

Στὸ πλαίσιο τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Ἰωακείμ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ὁ Πατριάρχης ἀσχολήθηκε ἔντονα μὲ τὸν τομέα αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πατριαρχίας του. Στὸ ὑπόμνημά του ἀπὸ 12 - 1- 1879 πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευση ποὺ συνῆλθε γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῶν ἐθνικῶν κανονισμῶν ἀνέφερε σχετικὰ ὅτι θὰ προχωροῦσε στὴ σύσταση "τακτικῆς διαρκοῦς ἐπιτροπῆς, τριμελοῦς, ἐμμίσθου, τῆς παιδείας ἐν ὅλῳ τῷ ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον διαμερίσματι μετὰ νομοθεσίας διευθυνούσης ὁμοιομόρφως τὰ τῶν σχολείων καὶ τῆς παιδείας"⁴. Πίστουν ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ ἐξασθένηση τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ μεταβίβαση τῆς ἐξουσίας του σὲ κέντρα καὶ σωματεῖα ἐκτὸς Ἐκκλησίας ἦταν αἰτίες ποὺ προκαλοῦσαν γενικότερη ἀδράνεια καὶ ἀπογοήτευση.

ἐκπαίδευση τῶν Ἑλλήνων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας: Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἡεροκλῆ Βασιάδη (1880)", *Ἱστορ.*, τχ. 9 (1996), σσ. 33 - 58. Κάποια τεκμήρια παρέχει καὶ ὁ Κ. Σβολόπουλος, *Κωνσταντινούπολη 1856 - 1908, Ἡ ἀκμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1995, σ. 91 (ὑποσ. 212).

3. Ὑπαρξὴ ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἀναφέρεται στὸ περιοδικό του ἀπὸ τὸ 1864, *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* (στὸ ἐξῆς ΚΕΦΣ), τ. 7, Κων/πολη 1864, σ. 262. Γιὰ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο βλ. Ἡ. Βασιάδης, "Ἐκθεσις τῶν ἔργων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου", *Συνέδριον τῶν ἐλληνικῶν συλλόγων, Πρακτικὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συνόδου*, Ἀθήνα 1879, σσ. 101 - 156. Ὁ. Ἰάλεμος, "Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου", ΚΕΦΣ, τ. 12 (1879), σσ. 8 - 19. Τ. Σταύρου, *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1967. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. ΙΓ', σ. 316. Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 332 κ. ἐ. Κ. Μαμώνη, "Εἰσαγωγὴ στὴν ἱστορία τῶν συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως", ὁ.π., σσ. 217-220. Ἐ. Μπελιᾶ, *Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ. Ἡ περίπτωση τῆς Θράκης (1856-1922)*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 47 - 51. Χ. Ἐξερτζόγλου, *Ἐθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 19ο αἰ.* Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 1861 - 1912, Ἀθήνα 1996.

4. Β. Σταυρίδης, *Οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι 1860 - σήμερον*, Α' Ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 243. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα βλ. καὶ Γ. Βασιάδης, ὁ.π., σ. 37.

5. Β. Σταυρίδης, ὁ.π., σ. 241. Ἐπίσης Καπλανέρης, ὁ.π., σ. 121.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες τὶς σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου μὲ τὸν Φιλολογικὸ Σύνλογο στὴν ἀρχὴ τὶς ἐπεσκίαζε ἡ δραστηριοποίηση τοῦ Συνλόγου στὸν τομέα τῆς ἐκπαιδευτικῆς κίνησης τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ⁶. Τὸ Πατριαρχεῖο ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐργάζεται στὸν τομέα αὐτό, ἵδρυσε τὴν Κεντρικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν καλὴ λειτουργία τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς "μέχρι τῆς εἰς αὐτοτελὲς καὶ αὐτοσυντήρητον πανεπιστημεῖον καταρτίσεως ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας"⁷ καὶ ἵδρυσε ὡς τμῆμα τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλ. Ἐπιτροπῆς ἐπὶ Ἀνθίμου ΣΤ' τὴν Κεντρικὴ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ (1873)⁸ μὲ τὴν πρόθεση νὰ παίξει ἐνεργότερο ρόλο. Ὁ Σύνλογος μὲ κάποια δυσαρέσκεια καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴ σύγκρουση, ἔπαυσε νὰ ἀσχολεῖται προσωρινὰ μὲ τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινούπολης⁹. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀνέχεια καὶ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ποὺ δημιουργήθηκαν καὶ πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1877 - 1878 περιορίσαν τὶς δυνατότητες ἀνεύρεσης χρηματικῶν μέσων γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ καὶ ἔστρεψαν τοὺς φορεῖς ποὺ εἶχαν ἐπωμιθεῖ τὴν εὐθύνη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου στὴν Τουρκία πρὸς τὸ ἐπίσημο ἑλληνικὸ κράτος, στὸ ὁποῖο ὕστερα καὶ ἀπὸ τὴ δραστηριοποίησιν τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ εἶχε δημιουργηθεῖ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος τῶν ἀλβανῶν ὁ "Σύνλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων" (ΣΔΕΓ) (1869). Ἐξ ἄλλου, λίγο πρὶν ἀρχίσουν οἱ διαδικασίες γιὰ τὴ δημιουργία τῆς Ἐκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος, ὁ "Ἐθνικὸς Πολιτικὸς Σύνλογος Κωνσταντινουπόλεως" εἶχε ἀποστείλει πρὸς τὴν Ἑλλ. Βουλὴ ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε νὰ διαχειρίζονται τὰ κρατικὰ κονδύλια γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τῶν ὑποδούλων οἱ σύλλογοι, εἶχε δὲ συμφωνήσῃ σ' αὐτὸ καὶ ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Θ.

6. Μ. Γεδών, *Ἀποσημειώματα χρονογράφου, 1800 - 1913*, Ἀθήνα 1932, σσ. 194 - 196. Γιὰ τὴ στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὶς ἐκπαιδευτικὲς δραστηριότητες τῶν συλλόγων βλ. Ἐξερχτόγλου, *Ἐθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν 19ο αἰ.*, ὁ.π., σ. 91 κ.ε.

7. *Γράμμα σιγίλλιωδες καὶ κανονισμὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεντρικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος*, Κωνσταντινούπολη 1868, σ. 5.

8. Μ. Γεδών, ὁ.π., σ. 170-171. Κ. Μαρώνη, "Ἀγῶνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν μισσιοναρίων", *Μνημοσύνη*, τ. 8 (1980 - 1981), σ. 183. Πάντως ὁ Ὁδ. Ἰάλεμος, "Θρακικαὶ ἀναμνήσεις. Θρακικὴ προσωπογραφία", ἑκδ. περιοδ. *Θρακικὴ Ἐπετηρίς 1897*, φωτοανατ. Ἀθήνα 1991, σ. 20, ἀναφέρει ὅτι στὸ διάστημα 1873 - 1880 ὁ Φιλολογικὸς Σύνλογος εἶχε τὴ φροντίδα ὅλης τῆς ἐθνικῆς ἐκπαίδευσης στὴν Ὀθωμ. Αὐτοκρατορία.

9. Ἡ. Βασιάδης, "Ἐκθεσις τῶν ἔργων", ὁ.π., σ. 151. Τ. Σταύρου, ὁ.π., σ. 83.

Δηλιγιάννης¹⁰.

Με τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ στὰ οἰκονομικὰ τῶν φορέων, τὴν ἀναζήτηση πόρων ἀπὸ κοινές πηγές καὶ τὴ διαφαινόμενη διάσταση μεταξὺ ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἦταν μοιραῖο νὰ προκύψουν δυσχέρειες στὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ Πατριαρχείου¹¹, ὅταν αὐτὸ ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία τὸ 1880 νὰ δημιουργήσῃ νέο φιλεκπαιδευτικὸ σωματεῖο ποὺ θὰ ἐργαζόταν σύμφωνα μὲ τὶς ἀποφάσεις του καὶ τὶς ὑποδείξεις του. Γνωρίζομε μάλιστα ὅτι τὸ σχέδιο γιὰ τὸ νέο σωματεῖο ἀπασχολοῦσε τὸν Ἰωακείμ ἀπὸ ἀρκετὸ διάστημα καὶ εἶχε ὁ ἴδιος καταστρώσει προϋπολογισμό δαπανῶν, ποὺ ὑπέβαλε στὸν Πρεσβευτὴ τῆς Ἑλλάδος στὴν Κωνσταντινούπολη Ἀ. Κουντουριώτῃ¹². Ἀξίζει νὰ προστεθεῖ ὅτι γιὰ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, ποὺ λίγο πρὶν τὸν εἶχαν ἀπασχολήσει σοβαρὰ οἱ συνέπειες καὶ οἱ ἀπειλές κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ ποὺ διαφαίνονταν ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου καὶ εἶχε ἀντιδράσει ἔντονα μὲ τὴν ὑποβολὴ ὑπομνήματος γιὰ τὰ δίκαια τοῦ ἐλληνισμοῦ στὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου, δὲν ἦταν κατάλληλη ἡ στιγμή νὰ προκύψει τέτοιο ζήτημα. Ὁ Ἡ. Βασιάδης στὴν ἐκθεσὶ τοῦ γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ συλλογικὸ ἔτος 1880 - 1881 ἀναφέρεται μὲ πικρία στὴ μείωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ συλλογικὸ ἔργο, τὴν ἀδιαφορία ἢ τὴν ἀδυναμία τῶν εὐεργετῶν γιὰ τὴ συνέχιση τῶν εἰσφορῶν ὑπὲρ τῶν ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τὴν ἀντίδραση στὶς συλλογικὲς δραστηριότητες, τὴ διάσπαση τῆς κοινῆς προσπάθειας ἀπὸ πενταετίας. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ δυσπραγία καὶ τὴ μείωση τῆς προσφοράς τῶν εὐεργετῶν ἀναφέρονται στὶς λογοδοσίες τῶν ἐτῶν αὐτῶν, ἀλλὰ εἶχαν ἀναφερθεῖ καὶ στὸ συνέδριο τῶν συλλόγων, ποὺ εἶχε γίνει στὴν Ἀθήνα (1879)¹³. Εἶχε ὑποστηρίξει τότε ὁ Βασιάδης ὅτι μὲ εἰσφορὰ ἑκατὸ πλουσίων, ποὺ θὰ ἔδιναν τὸ τρίτο τῶν ὧσων ἐξόδευαν κάθε χρόνο ὥς τὸ 1876 ὁ Γ. Ζαρίφης καὶ ὁ Χρ. Ζωγράφος, θὰ ἀντιμετωπίζονταν οἱ ἀνάγκες τῆς πρωτοβάθμιας καὶ μέσης ἐκπαίδευσης στὴν Τουρκία καὶ θὰ ἰδρύνονταν στὴν Κωνσταντινούπολη πανεπιστήμιο καὶ ἀκαδημία. Ὑπῆρχαν λοιπὸν σκέψεις στὸ Πατριαρχεῖο καὶ στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο γιὰ πανεπιστήμιο στὴν Πόλη

10. Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σσ. 135, 138. Στὴν ἀντιμετώπιση αὐτὴ ὑποκρύπτεται ἴσως ἡ διάσταση ἐλληνικῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς καὶ οἰκουμενικῆς τοῦ Πατριαρχείου. Ἐξερτζόγλου, *Ἑθνικὴ ταυτότητα στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 19ο αἰ.*, ὁ.π., σ. 92 (ὑποσ.), ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

11. Τ. Σταύρου, ὁ.π., σ. 126.

12. Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σσ. 121, 139 - 143. Βλ. καὶ Γ. Βασιάδης, ὁ.π., σσ. 37 - 38.

13. ΚΕΦΣ, τ. 13 (1880), σ. 121, τ. 14 (1884), σσ. 95, 161, καὶ τ. 15 (1884), σσ. 83 - 84. Ἡ. Βασιάδης, ὁ.π., σσ. 151, 155.

πολὺ πρὶν γίνουν τέτοιες σκέψεις γιὰ τὴ Σμύρνη κατὰ τὴν πρώτη φάση τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας τὸ 1919¹⁴. Καὶ δὲν ἦταν βέβαια ἡ πρώτη φορὰ αὐτὴ, ἀφοῦ προϋπῆρξε παρόμοιο ἐγχείρημα τοῦ Δημ. Μουρούζη στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., στηριζόμενο καὶ σὲ σουλτανικὴ ὑποστήριξη, τὸ ὁποῖο ὁμως εἶχε ἀποτύχει¹⁵.

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, ὅταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1880 δημοσιεύθηκε στὸν τύπο ὅτι οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι εἶχαν τὴν πρόθεση, πραγματοποιώντας σκέψη τοῦ Πατριάρχου, νὰ ιδρύσουν στὴν Πόλη πανεπιστήμιον μὲ τὶς σχολὲς ἱατρικὴ, φιλολογικὴ - φιλοσοφικὴ, νομικὴ καὶ θεολογικὴ¹⁶. Ἐξετάζονταν οἱ λεπτομέρειες τοῦ σχεδίου, ἡ θέσις τοῦ πανεπιστημίου (Φανάρι ἢ Σταυροδρόμι) καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ καταργηθοῦν ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ ἡ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολὴ καὶ νὰ γίνουν στὴ θέσιν τοὺς δύο γυμνάσια, ἓνα στὸ Φανάρι καὶ ἓνα στὸ Μ. Ρεῦμα. Γνωρίζομε ὅτι ἡ ἀρχικὴ σκέψη γιὰ πανεπιστήμιον εἶχε διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Πατριάρχην πρὸς τὸν Πρεσβευτὴ Κουντουριώτη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ προηγούμενου χρόνου στὸ ἔγγραφο μὲ τὴν πρότασιν ἰδρύσεως καὶ τὸν προϋπολογισμὸ τῆς νέας Ἀδελφότητος, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος πῶς πάνω¹⁷.

Τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας πανεπιστημίου, μετὰ τὴ μορφή ὅμως τῆς ἀναβάθμισις τῆς Μ. Π. Σχολῆς, εἶχε τεθεῖ ἀπὸ τὸν σχολάρχην τῆς Εὐστροφίου Κλεοβούλου (1864-1867)¹⁸. Εἶχε διατυπωθεῖ ἐπίσημα ὁ στόχος καὶ εἶχαν εἰσαχθεῖ μαθήματα πανεπιστημιακοῦ επιπέδου, ὅπως καλλιλογία, συγκριτικὴ ἱστορία ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας, ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐπιστολογραφία, ὁθωμανικὸ δίκαιο κ.λπ.¹⁹. Τὸ ζήτημα εἶχε προκαλέσει τὰ

14. Βλ. γιὰ τὸ θέμα, Μ. Ἀναστασιάδης, *Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆ, Ὁργανωτὴς τοῦ πανεπιστημίου Σμύρνης*, (ἐκδ. Συλλόγου τῶν Φοιτησάντων εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν Σμύρνης), Ἀθήνα 1973.

15. Ἀ. Γούδας, "Μουρούζαι", *Βίοι παράλληλοι*, τ. ΣΤ', Ἀθήνα 1874, σ. 66.

16. *Νεολόγος*, 14/26 Ἰαν. 1880 (ἀρ. 3277), σ. 3, στ. 2, "Διάφορα", ὅπου ἀναδημοσιεύθηκε εἰδησις τῆς ἐφημ. "Τουρκία". Δὲν κατορθώσαμε νὰ βροῦμε ἄλλες ἀξιόλογες μικρασιατικὲς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀφοῦ ἀπὸ τὶς κεντρικὲς βιβλιοθήκες τῆς Ἀθήνας ἔχουν ἀποσυρθεῖ.

17. Πβλ. ὑποσ. 12.

18. Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα χρονογράφου*, ὁ.π., σσ. 84 - 86, καὶ ὁ ἴδιος, *Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ, 1800 - 1863 - 1913*, Ἀθήνα 1936, σ. 372. Ἐπίσης, Τ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή*, τ. Β', Ἀθήνα 1971, σσ. 215 - 216, 327. Βλ. καὶ παραπάνω, ὑποσ. 7.

19. Ἀ. Μαζαράκης, "Ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή", *Δελτίον Μεγαλοσχολιτῶν*, τ. 1 (1940), σσ. 22 - 33.

ἐπόμενα χρόνια θετικές και ἀρνητικές ἀντιδράσεις. Ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀδελφότητας "Ξηροκρήνη" (1871), π. χ., ἦταν καὶ ἡ βαθμιαία ἐπέκταση τῶν μαθημάτων τῆς Μ. Γ. Σχολῆς μέχρι προαγωγῆς τῆς σὲ φιλοσοφικὴ σχολή. Ἀλλὰ ὁ ἐπόμενος σχολάρχης Φιλόθεος Βρυέννιος (1867 - 1875) εἶχε ἀντιρρήσεις στὴν τάση εἰσαγωγῆς στὴ Σχολὴ μαθημάτων πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, τὴν ὁποία θεωροῦσε πρόωρη, καὶ ὑποστήριξε ὅτι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ καταρτισθοῦν τὰ κατώτερα ἐκπαιδευτήρια²⁰. Παρόμοιες ἀπόψεις, ἔκφραση πνεύματος ρεαλισμοῦ καὶ ἀποφυγῆς ἀνώτερων μαθημάτων στὶς κατώτερες βαθμίδες ἐκπαίδευσης, εἶχαν διατυπωθεῖ καὶ τὸ 1879 στὸ συνέδριο τῶν ἐλληνικῶν συλλόγων στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν ἐκπρόσωπο τοῦ συλλόγου "Βύρων", εἶχαν ὁμως ξεσηκώσει θύελλα διαμαρτυριῶν²¹.

Ὁ Πατριαρχὴς προχώρησε στὴν πραγματοποίηση τῶν σκέψεών του μέσα στὸν Μάρτιο. Στὶς 14/26 Μαρτίου ὁ Νεολόγος προληπτικά, ἔχοντας προφανῶς συγκεντρώσει νεότερες ἀνακριβεῖς πληροφορίες ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο εἶχε σκοπὸ νὰ προχωρήσει στὴν ἰδρυση κάποιας ἐπιτροπῆς μὲ φιλανθρωπικούς καὶ ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς ὑπὲρ τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Ὁθ. Αὐτοκρατορίας καὶ προσπαθεῖν νὰ δημιουργήσει δυνατότητες διαλόγου, διατύπωσε σὲ τετρασέλιδο ἀπόστο ἀνωνύμου (πιθανότατα τοῦ ἀρχισυντάκτη τοῦ Στ. Βουτῆρα) τὶς ἀντιρρήσεις του γιὰ τὸ σχέδιο. Πιστεύοντας ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο ἀποτενε, μέσω τοῦ νέου ὀργάνου, νὰ ἀναλάβει ὅλη τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση, ἀντέδρασε στὴ συγκέντρωση τῶν πόρων ἀπὸ ἓνα φορέα κατὰ μίμηση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Ἑνώσης, ὅπως ἔγραφε, στὴν προχειρότητα μὲ τὴν ὁποία πίστευε ὅτι ἀντιμετωπιζόταν τὸ θέμα καὶ στὴν ἀδικία ποὺ γινόταν πρὸς ὑπάρχοντες θεσμοὺς (κοινότητες, σωματεῖα), οἱ ὁποῖοι ἀπὸ 20ετίας εἶχαν συντελέσει κατὰ πολὺ στὴ διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης καὶ δημιούργησαν σχολεῖα ἐκεῖ ὅπου δὲν κατόρθωσε ἀποκλειστικὴ διεύθυνση αἰώνων, χάρις στὴν πολλαπλότητα καὶ συλλογικότητα τῶν προσπαθειῶν ἀπὸ τοὺς νέους φορεῖς. Πρότεινε λοιπὸν τὴ βελτίωση τοῦ συστήματος τῶν συλλόγων καὶ ἀποφυγὴ τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, γιὰ νὰ μὴν ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὶς κοινότητες κινητὴ καὶ ἀκίνητη σχολικὴ περιουσία καὶ ἀντικατασταθοῦν οἱ προσωρινοὶ ἔρανοι μὲ τύπο φορολογίας, θεωροῦσε δὲ τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο κάποιας ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐθνικὸ κίνδυνο. (Οἱ ιδέες γιὰ ἀνάγκη ἐλευθερίας στὶς ἐνέργειες τῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων καὶ ἡ ἀπο-

20. Τ. Γριτσόπουλος, ὁ.π., σσ. 196, 208, 230 - 231. Πβλ. Μ. Γεδεών, Ἀποσημειώματα χρονολογίου, ὁ.π., σσ. 84-86, καὶ Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ, ὁ.π., σ. 372.

21. Κ. Δημαρᾶς, "Ἡ διακόσμηση τῆς ἐλληνικῆς ιδεολογίας", Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, (1881 - 1913), τ. ΙΔ', σ. 399.

φυγὴ συγκεντρωτισμοῦ ἀπὸ κάποια κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ θὰ συντόνιζε τὴ δράση τους εἶχαν ἀκουσθεῖ καὶ τὸν προηγούμενο χρόνο στὸ συνέδριο τῶν συλλόγων). Γιὰ τὴ βελτίωση ποὺ πρότεινε ὑπέδειξε νὰ συστηθεῖ οἰκονομικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν συλλόγων, οἱ ὁποῖες θὰ ἦταν ἐκτελεστικὰ τοὺς ὄργανα, καὶ νὰ ἀποφευχθοῦν βιαστικὲς ἀποφάσεις μὲ χαρακτῆρα ἐπιβολῆς. Ἀφοῦ στὴ συνέλευση τῆς 15/27 Μαρτίου, μὲ τὴν κατάθεση σχεδίου κανονισμοῦ γιὰ τὴν ἰδρυση φιλεκπαιδευτικῆς ἀδελφότητος τὸ Πατριαρχεῖο ἀνακοίνωσε τὰ σχέδιά του, ἀκολούθησε μακρὰ ἀρθρογραφία, τὴν ὁποία εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ξαναεξετάσουμε, ἐπειδὴ ἡ πρόσφατη διαπραγματεύσει τῆς δὲν ἐξετάζει τὸ θέμα σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή του καὶ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς²². Τὰ ἄρθρα αὐτὰ ἢ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἴδια ἐφημερίδα, ὅποτε εἶναι ἀνυπόγραφα, ἢ εἶχαν τὴν ὑπογραφή τοῦ συνεργάτη τῆς ἐφημερίδας Ὁδ. Ἰάλεμου, ποὺ εἶχε κληθεῖ στὸ Πατριαρχεῖο ὡς ἄτομο μαζὶ μὲ ἄλλους εἴκοσι περίπου ἐπιφανεῖς Ἕλληνες τῆς Πόλης, ἐμπόρους, τραπεζίτες καὶ λίγους λογίους μὲ δράση σὲ τοπικοὺς συλλόγους, στὴ συνέλευση τῆς 15/27 Μαρτίου.

Ὁ Νεολόγος, ἐνταγμένος ὡς ἓνα βῆμα στὸ πλαίσιο τῆς ἐλλαδικῆς πολιτικῆς, ἦταν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἐφημερίδες τῆς Πόλης (ἰδρυση 1866) καὶ κράτησε σὲ ὅλη τὴν πορεία τῆς ἀντιπαρακειμικῆς στάσεως. Ὁ κυριότερος ἀπὸ τοὺς τοὺς ἐκδότες τῆς Σταύρος Βουτυρᾶς, παλιὸς μαθητὴς τῆς Μ. Γ. Σχολῆς, προσπαθοῦσε μὲ τὴν ἐφημερίδα τοῦ νὰ συμβάλει στὴν ἀφύπνιση τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὴ διάδοση τῶν γραμμάτων καὶ ἦταν ἰδρυτικὸ μέλος φιλεκπαιδευτικῶν σωματείων, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύνλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861). Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διαμάχης μὲ τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς νέας Ἀδελφότητος, τὸν εἶχε προσεγγίσει ὁ Ἡ. Βασιάδης, ἰδρυτικὸ στέλεχος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ποὺ γνώριζε τὶς πραγματικὲς προθέσεις τοῦ Ἰωακείμ, γιὰ τὴ συνένωση τῶν προσπαθειῶν τοὺς κατὰ τῆς πατριαρχικῆς πρωτοβουλίας²³.

Στὸ σχέδιο κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος ποὺ κατατέθηκε στὴ συνέλευση περιλαμβάνονταν οἱ ἐξῆς ἐκπαιδευτικοὶ σκοποὶ²⁴: 1) Ἡ φροντίδα

22. Βλ. παραπάνω, ὑποσ. 2.

23. Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα χρονογράφου*, ὁ. π., σσ. 38 - 41, 66 - 67, 173, μὲ ἀρνητικὴ γιὰ τὸν Βουτυρᾶ ἀντιμετώπιση. Οἱ πληροφορίες τοῦ Κ. Μάγερ, *Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ τύπου*, τ. Α', Ἀθήνα 1957, σ. 288, ὅχι πάντα ἀκριβεῖς. Βλ. καὶ Ἀ. Χαμουδόπουλος, "Ὁ ἐλληνικὸς τύπος τῆς Πόλης", ἐφημ. *Μικρασιατικὴ Ἠχώ*, φ. 250 (1984), σ. 20, καὶ Γ. Βασιάδης, ὁ. π., σσ. 38 (ὑποσ. 26), 40 - 41. Τέλος, Κ. Σβολόπουλος, ὁ. π., σσ. 63 - 64, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

24. Β. Καλλιφρων, "Ἡ Κεντρικὴ Ἀδελφότης", *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις*, εἴτε συλλογὴ... τῶν ἐκδομένων ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων καὶ πράξεων, περίοδος Δ', τ. Β', Κωνσταντινούπολη 1881, σ. 122.

για βελτίωση καὶ ὁργάνωση ἀστικῶν σχολείων, ἡμιγυμνασίων καὶ γυμνασίων τῶν κεντρικότερων πόλεων καὶ κωμοπόλεων καὶ κατόπιν χωριῶν α') Μακεδονίας, β') Θράκης, γ') ἐσωτερικοῦ Μ. Ἀσίας. 2) Οἰκονομικὴ ἀρωγὴ τῶν σχολείων αὐτῶν. 3) Ἀνύψωση τῆς Μ. Γ. Σχολῆς σὲ πανεπιστήμιο. 4) Σύσταση δύο γυμνασίων σὲ κατάλληλα μέρη τῆς πρωτεύουσας. 5) Σύσταση τεσσάρων τελείων κεντρικῶν ἀστικῶν σχολείων, τελείου διδασκαλείου καὶ πολυτεχνείου. Ὁ φιланθρωπικὸς σκοπὸς τῆς Ἀδελφότητος προέβλεπε συνδρομὴ σὲ ἑκτακτες συμφορὲς κοινοτήτων.

Τὴν πληρέστερη εἰκόνα γιὰ ὅσα συζητήθηκαν στὴ συνέλευση, γιὰ τὸ κλίμα ποὺ διαμορφώθηκε καὶ γιὰ ὅσα ἀκολούθησαν τὶς ἐπόμενες μέρες ὡς τὴν τελικὴ ἔγκριση τοῦ καταστατικοῦ τῆς Ἀδελφότητος ἔχομε ἀπὸ πλήρεις περιγραφές τοῦ Νεολόγου. Ἡ συζήτηση στὴ συνέλευση ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ ζωηρή. Ὁ Πατριάρχης ἀνέφερε στὴν ἀρχὴ ὅτι λόγῳ τῶν νέων μεγάλων ἀναγκῶν καὶ τῆς ἀνεπάρκειας τῶν μέσων ποὺ ὑπῆρχαν θὰ ἰδρυθεῖ "γενικὴ" ἀδελφότητα (δηλαδή γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ γένους, τοῦ συνόλου, καὶ ὄχι μερικοῦ ἢ τοπικοῦ χαρακτήρα), φιλανθρωπικὴ καὶ φιλεκπαιδευτικὴ, στοὺς κόλπους τῆς ὁποίας θὰ λειτουργήσουν ἐκπαιδευτικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τῆς. Διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴ γνῶμη τῶν ἐφημερίδων ὅτι πρόκειται γιὰ κατάργηση τῶν συλλόγων ποὺ ὑπῆρχαν καὶ, ὅταν ρωτήθηκε γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς Ἀδελφότητος, διαβάσει μέρος τοῦ πρώτου ἀρθροῦ τοῦ σχεδίου τοῦ κανονισμοῦ τῆς. Ἀκολούθησε ἐνταῖα συζήτηση μὲ ἀντιπροτάσεις ποὺ ὑπέβαλαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς παρισταμένους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὁ μαικήνας καὶ μεγάλος εὐεργέτης Γ. Ζαρίφης καὶ ὁ εὐρύτατα γνωστὸς καὶ μὲ σημαντικὴ πολιτικὴ δράση στὸ παρελθὸν λόγιος καὶ δημοσιογράφος, τέλος Πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ συλλογικὸ ἔτος 1878 - 1879 Ὁδυσσεὺς Ἰάλεμος. Αὐτὸς ἐπέμεινε στὸ σοβαρὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀτονήσουν ἢ νὰ καταργηθοῦν οἱ σύλλογοι, ποὺ εἶχαν προσφέρει ὡς τότε πολύτιμες ὑπηρεσίες, καὶ γι' αὐτὸ ζήτησε ἡ νέα Ἀδελφότητα νὰ φροντίζει μόνον γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν πόρων καὶ τὴ διάθεσή τους βάσει τῆς μελέτης καὶ τῶν προτάσεων τῶν συλλόγων, ἀφοῦ ὠριμάσουν οἱ σκέψεις. Τὶς ιδέες τοῦ Ἰάλεμου, ὁ ὁποῖος τὶς ἐξέθεσε μὲ σθένος, "πεντάκις λαβὼν τὸν λόγον", ὑποστήριξαν καὶ ἄλλα μέλη τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ποὺ ἦταν παρόντα, ἀλλὰ τότε ἀκούσθηκαν καὶ προσβλητικὲς φράσεις γιὰ τὴ μειωμένη δραστηριότητα τῶν συλλόγων, ὅποτε ὁ Ἰάλεμος ἀποχώρησε ἐνοχλημένος. Ὁ Πατριάρχης ἐπέμεινε στὴν ἄμεση σύσταση τῆς Ἀδελφότητος καὶ ψήφισα τῶν ἐπιτροπῶν τῆς, ὁρίσθηκε ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν κατάρτιση τοῦ ὁριστικοῦ κανονισμοῦ καὶ ἔγινε ἡ πρώτη ἐγγραφὴ ποσοῦ γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ἰάλεμος διευκρίνισε τὶς ἀπόψεις του δύο μέρες ἀργότερα μὲ ἐπι-

στολή του στοὺς συντάκτες τοῦ *Νεολόγου*, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε συμφωνοῦσε καὶ πλειοδοτοῦσε. Ἐπανελάβε τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς τῶν τοπικῶν συλλόγων, οἱ ὁποῖοι ἔφερναν ἀποτελέσματα μὲ ἐλάχιστα χρήματα χάρις στὶς τοπικὲς διασυνδέσεις, καὶ κατηγόρησε τὴ σύγχυση τῶν ἰδεῶν ποὺ ἐπικράτησε στὴ συνέλευση, καθὼς καὶ τὸ συγκεντρωτικὸ σύστημα ποὺ θὰ ἐφαρμοζόταν. Ἀκόμη ὑπερασπίσθηκε τὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν συλλόγων καὶ κατέκρινε τὴν παράλειψη νὰ προσκληθεῖ εὐρύτερος ἀριθμὸς λογίων, στὸν βαθμὸ ποὺ ἄξιζαν καὶ τοὺς ἀναλογοῦσε γιὰ τὴν προσφορά τους, νὰ ἐκφράσει τὴ γνώμη του. Γιὰ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο ἐξέφρασε τὴν ἀποψη ὅτι μοιραῖα θὰ περιερχόταν σὲ μαρασμὸ μετὰ τὴν ἰδρυση πανεπιστημίου.

Ὁ Ἰάλεμος (1832 περ. -1898)²⁵, "ἐκ τῶν ὀλίγων μεγάλων δημοσιογράφων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος", εἶχε γεννηθεῖ στὸν Μανταμάδο τῆς Λέσβου μὲ τὸ ἀρχικὸ ἐπώνυμο Γιαλαμᾶς²⁶. Στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἦλθε, φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ἀναμείχθηκε στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ὅθωνος καὶ ἀνέπτυξε μεγάλη δημοσιογραφικὴ δραστηριότητα ἀπὸ τὸ 1855. Φυλακίσθηκε μαζὶ μὲ τὸν Ἀχ. Παράσχο, τὸν Ἐπαμ. Δεληγιώργη καὶ ἄλλους πρωταγωνιστὲς τοῦ ἀντιοθωνικοῦ ἀγῶνα, ἀποφυλακίσθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔξωση τοῦ Ὅθωνος καὶ ὑπῆρξε ἀντιπρόσωπος τῶν Σμυρναίων στὴν Ἐθνικὴν συνέλευση ποὺ ἀκολούθησε. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας ἀνῆκε σ' αὐτοὺς ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τοὐλάχιστον θεωροῦσαν ἐπιβλαβὴ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, καὶ ἴσως αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ βαθύ-

25. Νεκρολογία του στὴν ἐφημ. *Ἀκρόπολις*, 11 Δεκ. 1898 (ἀρ. 6022), σ. 3. Βλ. καὶ περιοδ. *Ἑλληνισμός*, τ. 1 (1898), σσ. 558 - 562, ὅπου καὶ ἐπικήδειος ἀπὸ τὸν Νεοκλῆ Καζάξη (ὑπόδειξη Τ. Παπουτσάνη). Τέλος, Θ. Φλογαῖτης, "Λόγος ἐπιτάφιος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Ὁδ. Ἰαλέμου", *Ἀκρόπολις*, 13 Δεκ. 1898 (ἀρ. 6024). Στὰ σχετικὰ ἄρθρα τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν δὲν ὑπάρχουν πολλὲς πληροφορίες γιὰ ὅλη τὴ μεταοθωνικὴ δράση του. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἔτος γέννησής του, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπῆρχαν πληροφορίες, αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ μητρώο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ἐγγράφεται ὡς Ἰάλεμος τὸ 1850 σὲ ἡλικία 18 ἐτῶν. Ἀπὸ τὸ ἴδιο μητρώο φαίνεται ὅτι τὸν συνέστησε ὁ Στέφ. Κουμανοῦδης. Τὸ ὄνομά του δὲν ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν φοιτητῶν ποὺ πῆραν δίπλωμα. (Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν συνάδελφο κ. Κ. Λάππα, ποὺ ἔθεσε ὑπ' ὄψιν μου τὶς παραπάνω πληροφορίες ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἀρχεῖακὸ ὑλικὸ ποὺ ἐπεξεργάζεται.)

26. Μ. Μιχαηλίδης, *Λεσβιακαὶ σελίδες*, μέρος Β', Μυτιλήνη 1939, σ. 75. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Ἰαλέμου, κατὰ συνήθεια καὶ ἄλλων λογίων τῆς ἐποχῆς, ἐγίνε στὰ μαθητικά του χρόνια.

27. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, 1833 - 1881*, τ. ΙΓ', σσ. 194, 225, 480. Ἀντ. Λιάκος, *Ἡ ἰταλικὴ ἐνοποίηση καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ*, Ἀθήνα 1985, σσ. 100, 209 - 210.

28. "Ε. Σκοπετέα, *Τὸ "πρότυπο βασιλεῖο" καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ*, Ἀθήνα 1988, σ. 358.

τερη αἰτία πού τόν ὀδήγησε στόν ἀγώνα κατά τοῦ Πατριαρχείου. Εἶναι ὁμως πιθανότατο νά ἐπηρεάσθηκε στήν ἀντίθεσή του καί ἀπό τήν ἐντονη διαμάχη πού ὑπῆρχε τήν ἴδια ἐποχή ἀνάμεσα στοὺς συμπατριῶτες του τῆς Μητροπόλεως Μηθύμνης καί τὸ Πατριαρχεῖο γιά τὴ διαχείριση τῶν εἰσοδημάτων τῆς Μονῆς Λειμῶνος^{28α}, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος πίστευε στὴ διάδοση τῆς παιδείας στοὺς ἀλύτρωτους ἀπὸ κοσμικὸ φορέα. Ὁπαδὸς τῆς λόγιας γλώσσας, λάτρης τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καί φανατικὸς δημοκράτης, ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση καί δέχθηκε θέση ὑποπροξένου στὸ Castelmare τῆς Ἰταλίας, παραιτήθηκε ὁμως καί ἐξέδωσε στὴ Νεάπολη τὴν ἐφημερίδα *Οἱ Λαοί* (1869-1870). Ἐπέστρεψε στήν Ἑλλάδα καί τὸ 1872 βρέθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, μέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καί ἀρχισυντάκτης πρῶτα τῆς ἐφημερίδας *Κωνσταντινούπολις* καί μετὰ τὴν παύση της, τὸ 1873, τῆς *Θράκης*, πού τὴν ἀντικατέστησε, καί τοῦ μηνιαίου περιοδικοῦ *Ἑρμῆς*, ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου, μὲ ὕλη λογοτεχνική, ἱστορική, ἀρχαιολογική, ἐγκυκλοπαιδική καί ἐθνικοφρονηματιστική²⁹. Πῆρε μέρος σὲ ἐπιτροπὲς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, συνέταξε ἐκθεση γιά τὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὶς ἐπαρχίες τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καί σὲνέγραψε ἱστορία τοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποίου ἐξελέγη καί πρόεδρος τὸ 1878-1879. Μαχητικὸς ἰδεολόγος μὲ ἐντόνα ἀντισλαβικὲς ἰδέες σὲ ἐποχὴ σφοδρῶν ἐθνικῶν ἀντιπαράθεσων, εἶχε ἀναπτύξει σχετικὴ δημοσιογραφικὴ καί συγγραφικὴ δραστηριότητα (*Ἑλλήνων δίκαια καὶ καθήκοντα*, 1877 — *L'Hellénisme devant le Congrès*, 1878 κ.ἄ.) καί περιερχόταν χρόνια τὴ Μακεδονία καί Θράκη ὑπηρετώντας τὴν ἐθνικὴ ἰδέα³⁰, ἐμπνευστὴς πιθανότατα τῆς ἀνάλογης δράσης καί τῶν σχετικῶν ἀντιλήψεων τοῦ νεότερου συμπατριώτη του καθηγητῆ τῆς Νομικῆς Νεοκλῆ Καζάζη (1849-1936), μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζει ὁμοιότητες καί στὶς γλωσσικὲς ἰδέες. Συνεργάτης τοῦ Δεληγιώργη, τὸν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἐπηρέαζε στήν ἀντισλαβικὴ πολιτικὴ του, καί κατόπιν τοῦ Δηλιγιάννη. Μετὰ τὴν παύση τῆς ἐφημερίδας *Θράκη*³¹, τῆς ὁποίας ἦταν

28α. Ἰ. Μουτζούρης, "Τὰ Λειμωνιακὰ 1866 - 1886", ἀνὰτ. τοῦ περιοδικοῦ *Κληρονομία*, τ. 22 (1990), Θεσσαλονίκη 1993, σ. 125 κ.ἑ.

29. Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα χρονογράφου*, ὁ.π., σ. 20. Ὁδ. Ἰάλεμος, "Θρακικαὶ ἀναμνήσεις", ὁ.π., σ. 17. Γιά τὸν σύλλογο "Ἑρμῆς" βλ. Κ. Μαμώνη, "Ὁ ἐλληνικὸς σύλλογος Ἑρμῆς Κωνσταντινουπόλεως", *Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή*, τ. 1 (1993), σσ. 83 - 85.

30. Γιά τὴ δράση τοῦ ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ βλ. καὶ Εὐ. Κόφος, *Greece and the Eastern Crisis (1875 - 1878)*, Institute for Balkan Studies, Θεσ/νίκη 1975, σσ. 192-193.

31. Διάταγμα τοῦ τουρκικοῦ Γραφείου Τύπου ἀπὸ 4/16 Δεκ. 1880 : "Ἐπειδὴ ἡ ἐλληνικὴ ἐφημερίς *Θράκη*... δημοσιεύει καὶ ἀναδημοσιεύει ἄρθρα κακόβουλα καὶ στασιαστικά... κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου παύεται διὰ παντός". *Νεολόγος*, 5/17 Δεκ. 1880 (ἀρ. 3519), σ. 2, "Διάφορα".

βασικὸ στέλεχος, καὶ ἄλλες ἴσως ἀπογοητεύσεις ἀπὸ τὴν προσπάθειά του νὰ ἀντιπαραταχθεῖ στὸ Πατριαρχεῖο, ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα τὸ 1881³², ὅπου ἔμεινε κατὰ διαστήματα, ὅταν δὲν περιόδευε, ἐξακολουθώντας νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ ὡς μέλος τῆς "Ἐπιτροπῆς πρὸς Ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ Παιδείας"³³ (1886), καὶ ἀπέθανε στὴν ἐσχατὴ φτώχεια.

Ἡ ἔντονη καὶ ἐνδιαφέρουσα συζήτηση γιὰ τὴ νέα Ἀδελφότητα συνεχίσθηκε μέσω τοῦ τύπου. Ἐτσι ὁ Νεολόγος ἀπέκρουσε τὴν ὑπεράσπιση πατριαρχικῶν θέσεων ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Θράκη* καὶ προβλήθηκαν ἀντιρρήσεις στὴν ἀνατροπὴ τῆς ἱεράρχησης τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν, ἀφοῦ τὸ Πατριαρχεῖο φαινόταν νὰ δίνει προτεραιότητα, σύμφωνα μὲ τὸ ὕψος τῶν διατιθεμένων ποσῶν, στὶς ἀνάγκες τῆς πρωτεύουσας καὶ ὄχι τῆς περιφέρειας (Θράκη, Μακεδονία, Μ. Ἀσία, Ἡπειροθεσσαλία, νησιά τοῦ Αἰγαίου, Κύπρος), ποὺ κατὰ τὴν ἐφημερίδα προεῖχαν³⁴. Ἀνέφερε ἀκόμη ὅτι ἐξαλείφθηκε ἀπὸ τὸ σχέδιο τὴν τελευταία στιγμὴ πρόταση γιὰ ἐκδόση ἐφημερίδας (τὸν Ὀκτώβριο ὅπως τοῦ ἰδιοῦ χρόνου ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ περιοδικὸ *Ἀλήθεια*), καταδικάσας τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς τῶν προσώπων στὰ ὁποῖα σταλθήκαν προσκλήσεις βάσει τοῦ πλοῦτος καὶ ὄχι τῆς λογικότητας καὶ τόνισε τὸν ἀναπροσδιορισμὸ τῶν εἰδικῶν ζητημάτων μετὰ τὴ συζήτηση ποὺ ἐγένε στὴ συνέλευση μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Ἰάλεμου. Τέλος, παρατήρησε ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ βρεθοῦν ἀπὸ τὴ νέα Ἀδελφότητα νέοι πόροι, ποὺ ἦταν τὸ κυρίαρχο θέμα, ἐνῶ ὁ κατάλογος τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν Μακεδονίας, Θράκης, Μ. Ἀσίας ὀφειλόταν στὴν προηγούμενη πολύμοχθη ἐργασία τῶν συλλόγων.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἰάλεμος σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 21/2 Ἀπριλίου πρὸς τοὺς συντάκτες τῆς ἐφημερίδας ἐπανῆλθε στὸ θέμα τῆς συνέλευσης στὸ Πατριαρχεῖο, γιὰ νὰ ἀναφέρει ὅτι δὲν χρησιμοποίησε λόγω τῆς ἀποχώρησής του ἀπὸ τὴ συνέλευση διάφορες ἐκπαιδευτικὲς ἐκθέσεις τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ὑπουργείου τῆς παιδείας γιὰ τὸν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό, ὅπως εἶπε, μερικὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶχαν προορισθεῖ εἴτε γιὰ δημοσίευση στὸ ἐξωτερικὸ εἴτε γιὰ τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὴν Ἀθήνα.

Ἡ ἐπόμενη συνέλευση γιὰ τὴν ἀνάγνωση καὶ συζήτηση τοῦ κανονισμοῦ ἐγένε στὶς 29 Μαρτίου (π. ἡ.), προηγήθηκαν ὁμως νέα δημοσιεύματα. Στὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ³⁵ ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἡ συζήτηση γιὰ τὴ γενικὴ

32. *Ὁ.π.*, 5/17 Σεπτ. 1881 (ἀρ. 3738), σ. 3, "Διάφορα".

33. Ἐ. Μπελιᾶ, *Ἐκπαίδευση καὶ ἀλυτρωτικὴ πολιτικὴ*, ὁ.π., σ. 110.

34. *Νεολόγος*, 20/1 Ἀπρ. 1880 (ἀρ. 3332), σ. 2, "Ἐσωτερικά".

35. *Ὁ.π.*, 24/5 Ἀπρ. 1880 (ἀρ. 3335), σ. 2, "Ἐσωτερικά".

Ἀδελφότητα ἀπέφερε καρπούς δικαιώνοντας τὴν ἐφημερίδα, ἀφοῦ ἀναβλήθηκε ἡ συζήτηση γιὰ τὸν κανονισμό τῆς Ἀδελφότητας, ἡ ὁποία θὰ βοηθήσει καὶ τοὺς συλλόγους, ὅτι αὐξήθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν προσκεκλημένων στὴ συνέλευση σὲ 80 - 100 ἄτομα καὶ ὅτι πιθανὸν νὰ ἐγκαταλειπόταν ὁ ἀρχικὸς σχεδιασμὸς τῆς Ἀδελφότητας.

Ἀκολούθησαν δύο δημοσιεύματα τὴν παραμονὴ τῆς συνέλευσης, ἓνα τῆς ἐφημερίδας καὶ ἓνα τοῦ Ἰάλεμου.

Στὸ πρῶτο ἀναφερόταν ὅτι ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ κανονισμοῦ τῆς νέας Ἀδελφότητας περιορίσε τοὺς σκοποὺς τῆς μόνο στὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας στὶς ἐπαρχίες καὶ στὴ σύσταση πολυτεχνείου, γυμνασίου καὶ ἀστικῶν σχολείων στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Ἰάλεμος (ὑπογράφει Ἰ...) πρότεινε ὀργανωτικὸ σχῆμα γιὰ τὴ νέα Ἀδελφότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐπρεπε νὰ ἀσχοληθεῖ μόνο μὲ τὴν ἐξεύρεση πόρων καὶ ὄχι μὲ ἐκπαιδευτικὲς φροντίδες (ἵδρυση πανεπιστημίου, πολυτεχνείου, γυμνασίων ἢ ἀστικῶν σχολείων). Θὰ μπορούσε νὰ ἀντλεῖ τὶς πληροφορίες τῆς ἀπὸ τοὺς συλλόγους Φιλολογικὸ, Θρακικὸ καὶ Ἡπειρωτικὸ, ἐνῶ γιὰ τὶς μεταξὺ τῶν μικρότερων συλλόγων σχέσεις οἱ μικροὶ σύλλογοι θὰ ὑπέβαλλαν τὶς ἐκθέσεις τοὺς στοὺς συλλόγους τῶν μεγάλων κέντρων (Θεσσαλονίκης, Βιτωλίων (Μοναστηρίου), Σερρών, Καβάλλας, Ἀδριανούπολης, Ραιδεστοῦ), οἱ ὁποῖοι κατοίαν θὰ τὶς προσωθοῦσαν, ἀφοῦ ἐπιβεβαιωνόταν ἡ ἀκρίβειά τους, στοὺς συλλόγους Φιλολογικὸ, Ἡπειρωτικὸ καὶ Θρακικὸ.

Ἀπὸ τὸ φύλλο τῆς 31/12 Ἀπριλίου πληροφοροῦμαστε ὅτι στὴ συνέλευση παραβρέθηκαν ἀπὸ ὅλους τοὺς προσκεκλημένους μόνο εἴκοσι ἄτομα, ὅτι ἀπλῶς ὑποδείχθηκε στενὴ συνεργασία μὲ τοὺς ὑπάρχοντες συλλόγους, ἰδιαίτερα τὸν Φιλολογικὸ, καὶ ὅτι τὸ νέο σωματεῖο θὰ εἶχε φιλανθρωπικὸ καὶ φιλεκπαιδευτικὸ χαρακτῆρα μὲ σύμβολο τὴ φράση "Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους".

Ἀκολούθησε κάποιος παροδικὸς παροξυσμὸς μὲ δημοσιεύματα λίγο πρὶν καὶ μετὰ τὴ ψήφιση τοῦ κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητας (5/17 Ἀπριλίου)³⁶. Ὁ Νεολόγος ζήτησε ἀπὸ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο νὰ συγκαλέσει τοὺς συλλόγους Θρακικὸ, Ἡπειρωτικὸ, Θεσσαλικὸ καὶ Μακεδονικὴ Ἀδελφότητα καὶ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸν τρόπο ἐπιτυχέστερης λειτουργίας τους. Κατόπιν ἀναφέρθηκε στὴν προσπάθεια ἱδρύσεως στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1861, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, κεντρικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συλλόγου, τοῦ "Ἐκπαιδευτικοῦ Φροντιστηρίου", ποὺ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴ διάδοση τῶν γραμμάτων στοὺς Ὀρθοδόξους τοῦ Ὀθωμανι-

36. Φύλλα τῶν 1/13, 2/14, 3/15, 7/19, 15/27 Ἀπρ. 1880 (ἀρ. 3341, 3342, 3343, 3346 καὶ 3353 ἀντίστοιχα).

κοῦ Κράτους, καὶ μάλιστα στὸ γυναικεῖο φύλο, χωρὶς διάκριση καταγωγῆς καὶ γλώσσας. Διατύπωσε παράπονα γιὰ τὴν προσπάθεια παραμερισμοῦ τῶν συλλόγων ἀπὸ τοὺς πλουσίους χορηγοὺς καὶ ὑπενθύμισε τὴν πρόταση ποὺ ἔγινε στὸ συνέδριο τῶν συλλόγων τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1879 ἔθνικοῦ προαιρετικοῦ ἐράνου γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες Θράκης, Ἀνατ. Ρωμυλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας, νησιῶν Αἰγαίου καὶ Μ. Ἀσίας. Ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκη σύστασης ἔθνικοῦ φροντιστηρίου γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, ἐπιχειρηματολόγησε κατὰ τῆς Ἀδελφότητος καὶ ὑπὲρ τῶν συλλόγων καὶ ζήτησε τὴ σύγκλησή τους γιὰ διενέργεια ἐράνων.

Ἡ ἀντίδραση κατὰ τῆς Ἀδελφότητος συνεχίσθηκε συντονισμένη ἀπὸ τὸν Νεολόγο καὶ ἀπὸ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο καὶ μετὰ τὴν ἔγκριση τοῦ κανονισμοῦ της, ἀφοῦ ἔγιναν δεκτὲς οἱ τροποποιητικὲς προτάσεις³⁷. Ἀναπτύχθηκε ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς παράλληλα μὲ τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, ἀλλὰ μόνο ἡ δημιουργία ἔθνικοῦ ταμείου γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες ποὺ παρουσιάζονταν. Θεωρήθηκε ὅτι ἡ Ἀδελφότητα προῆλθε ἀπὸ τὴν τάση περιορισμοῦ τῆς ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος τῶν συλλόγων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Φιλολογικὸς, καὶ ἀπὸ τὴν τάση συγκέντρωσимоῦ καὶ ὑποκατάστασης τῶν συλλόγων ποὺ προὔπηρχαν. Ἡ ἀνάμειξη τοῦ Πατριαρχείου στὶς ἐλεύθερες κατὰ τὴν ἐφημερίδα ἐκπαιδευτικὲς ἐνέργειες ὀδηγοῦσε σὲ ἀπονεκρῶση τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν επαρχιῶν καὶ ἀναφερόθηκε ἡ περίπτωση τῆς Μακεδονίας, ποὺ κινδύνευε ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ δραστηριότητα, ἐνῶ τοὺς Ἕλληνες ἀπασχολοῦσε ἵδρυση πανεπιστημίου, πολυτεχνείου κ.λπ. στὸ Κέντρο. Ὁ Σύλλογος προχώρησε καὶ σὲ ἔργα ἀναγγέλλοντας τὴν ἵδρυση φροντιστηρίου μὲ στόχο τὴ συνεργασία τῶν συλλόγων Φιλολογικοῦ, Θρακικοῦ, Ἡπειρωτικοῦ καὶ Θεσσαλικοῦ γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότερη ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν τους, ἀφοῦ προηγήθηκε ἔντονος προβληματισμὸς καὶ συζήτηση³⁸.

Ἡ "Ἐκπαιδευτικὴ καὶ Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης Ἀγαπᾷτε ἀλλήλους" προχώρησε σὲ ἐπίσημη ἀναγγελία τῆς ἵδρυσής της, μὲ πρόεδρο τὸν Γεώργιο Ζαρίφη³⁹. Ἐχοντας συστήσει ἐκπαιδευτικὴ, οἰκονομικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ ἐπιτροπὴ, ἀνακοίνωσε ὅτι εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη καὶ

37. Ὁ.π., 7/19 Ἀπρ. (ἀρ. 3346), σ. 2, "Ἐσωτερικά".

38. Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σ. 127, καὶ Νεολόγος, 15/27 Ἀπρ. (3353), σ. 3, "Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος". Ἐπίσης Γ. Βασιάδης, ὁ.π., σσ. 41, 42.

39. Φ. τῆς 30/12 Μαΐου (ἀρ. 3362), σ. 3, "Ἐκπαιδευτικὴ καὶ Φιλανθρωπικὴ Ἀδελφότης". Ὁ κανονισμὸς της δημοσιεύθηκε αὐτοτελῶς. Βλ. καὶ Καλλιφρων, ὁ.π., σ. 211 κ.έ.

ὑποστήριξη τῶν γραμμάτων καὶ τῇ διανοητικῇ καὶ ἠθικῇ πρόοδο τοῦ ἔθνους, ἰδιαίτερα στὴ Μακεδονία, Θράκη, Μ. Ἀσία, καὶ τὴν ἀπονομὴ βοηθημάτων σὲ κοινότητες ποὺ δυστυχοῦσαν. Μέσα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς θὰ ἦταν ἡ ὑποστήριξη τῶν φτωχῶν ἐκπαιδευτῶν καὶ ἡ σύσταση νέων σὲ κοινότητες τῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ δὲν εἶχαν τὶς ἀνάλογες οἰκονομικὲς δυνατότητες, ἐπίβλεψη τῆς διδασκαλίας σ' αὐτά, ἵδρυση στὴν Κωνσταντινούπολη δύο γυμνασίων, διδασκαλείου καὶ πολυτεχνείου, ὑποστήριξη τῶν φιλεκπαιδευτικῶν σωματείων καὶ τῆς συνεργασίας μεταξὺ τους, βοήθεια σὲ κοινότητες ποὺ εἶχαν ὑποστῆ φυσικὲς ἢ κοινωνικὲς καταστροφές.

Σὲ ἐπόμενο φύλλο ἀνακοινώθηκε ὡς πρώτη ἐπιδίωξη τῆς Ἀδελφότη-
τας ἡ ἀνακούφιση τῶν ὁμογενῶν τῆς Ἀσίας ἀπὸ τὴν πείνα.

Ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ τύπο ἀνακοινώθηκε ἡ ἵδρυση τῆς Ἀδελφότη-
τας μετὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου καὶ τὴν ἔκδοση ἀπὸ αὐτὸ τοῦ περιοδικοῦ Ἀλήθεια⁴⁰, χωρὶς νὰ γίνῃ κανεὶς λόγος βέ-
βαια γιὰ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ ἐκτέθηκαν παραπάνω. Δημοσιεύθηκε μάλι-
στα στὸν δεύτερο τόμο καὶ ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν πρώτων 900
περίπου μελῶν τῆς Ἀδελφότητος. Ἐτοί, ἡ μόνη πλήρης ἔκθεση ὅσων
διαδραματίσθηκαν εἶναι αὕτη τοῦ Νεολόγου.

Τὰ γεγονότα εἶχαν μακροχρόνια ἀπὴρση καὶ μετὰ τὴν ἀπομείκρυνση
καὶ ἐπάνοδο τοῦ Ἰωακείμ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (1901), καὶ ὄχι μόνο
στὴν Πόλη. Φυλλάδιο ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1905 μὲ τίτλο *Τὰ
προνόμια τῆς Ἐκκλησίας, Ἰωακείμ ὁ Γ'* καὶ ἡ διαθήκη Χρηστάκη Ζω-
γράφου, προερχόμενο πιθανὸν ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ ἐγκατεστημένου
πλέον στὴν Ἀθήνα Στ. Βουτυρά, κατηγόρησε ἀπροκάλυπτα τὸν Ἰωακείμ
ὅτι τὸ 1880 μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Ἀδελφότητος ἀπέβλεπε στὴν ἐξασθένηση
καὶ ὑποβάθμιση τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλό-
γου⁴¹. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰάλεμος λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ἀνέφερε ὅτι ἡ
ἵδρυση τῆς νέας Ἀδελφότητος ἀλλοίωσε τὸ συλλογικὸ καθεστῶς καὶ
ἀπορρόφησε τὶς ἐκπαιδευτικὲς δραστηριότητες τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλό-
γου⁴². Τὴν κατηγορία αὕτη ἀντέστρεψε ἀργότερα ὁ Γεδεὼν ὑπὲρ τοῦ Πα-
τριαρχείου⁴³. Πάντως, ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀρμοδιότητα τοῦ Συλλόγου, ποὺ
δὲν ἦταν ἐπίσημα θεσμοθετημένη, περιορίσθηκε σὲ θεωρητικὲς ἀπασχολή-
σεις, ὥσπου σταμάτησε, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς λογοδοσίες τῶν τε-
λευταίων ἐτῶν λειτουργίας του, παρόλον ὅτι δὲν μαρτυρεῖται ὕπαρξη τῆς

40. Πρώτη μνεία Ἀλήθεια, τχ. 1, τ. ΣΤ' (5 Νοεμβρ. 1880), σσ. 85-86.

41. Στ. Ἀνεστίδης, ὁ.π., σ. 396.

42. "Θρακικαὶ ἀναμνήσεις", ὁ.π., σ. 23.

43. Ἀποσημειώματα χρονογράφου, ὁ.π., σ. 194.

Ἀδελφότητας μετὰ τὸ 1911⁴⁴. Ἀσχετα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου στὸν ἀρχικὸ κύριο στόχο του, τὴ ματαίωση τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἀδελφότητας, εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ Σύλλογος ἐπέτυχε μὲ τὴν κριτικὴ του σὲ δευτερεύοντες στόχους, πὺν τροποποίησαν τὶς ἀρχικὲς προθέσεις τοῦ Πατριαρχείου.

Νέα ἀρχεῖακὴ ἔρευνα πὺν ἐπιχειρήθηκε γιὰ τὸ θέμα ἀπέδωσε μερικὲς πρόσθετες πληροφορίες, πὺν εἶναι ἴσως χρήσιμο νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν γιὰ τὴν πλήρη κατανόηση τῆς ἀντιπαράθεσης. Ὁ Ἰάλεμος, ὡς πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, εἶχε ἐπιχειρήσει τὸ 1879 μέσω τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ προσελκύσει οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν⁴⁵. Ἀπὸ ἀπαντητικὴ σημείωση στὸ ἴδιο τὸ ἔγγραφο τῆς Πρεσβείας πληροφοροῦμαστε ὅτι, λόγῳ ἀδυναμίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ αἶτημα, θὰ γινόταν γραπτὴ εἰσήγηση στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν "νὰ προκαλέσει ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐπικουρίαν καὶ διὰ τὸ 1879 ὅσπν ἤθελε δυνηθῇ, καθ' ἃ καὶ κατὰ τὸ 1878 τὸ Ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἐπραξε". Ὑπῆρχε λοιπὸν τὸ 1880 προηγούμενο στὴν ἐπιχορήγηση τοῦ Συλλόγου, ἔστω καὶ μικρὴ, πὺν ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀπολογισμό τοῦ Ἰάλεμου ὡς Προέδρου τοῦ Συλλόγου⁴⁶.

Τὸ 1880 ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος ἐπανελάβε τὶς προσπάθειές του. Αὐτὴ τὴ φορὰ υπέβαλε τὸ αἶτημα νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ αἴτησή του στὸν "Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων" νὰ δοθοῦν καὶ στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο χρήματα ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ ἐπιχορήγηση τοῦ ΣΔΕΓ πὺν θὰ διένεμε ὁ ἴδιος⁴⁷. Ἀπὸ συνημμένα ἔγγραφα ὁμογενῶν τῶν ἐπαρχιῶν πὺν ἔπασχαν φαινόταν ὅτι στὸν ΕΦΣΚ εἶχαν ὅλοι στραμμένα τὰ βλέμματά τους. Στὸ μεταξὺ ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὴν Κωνσταντινούπολη Ἀ. Κουντουριώτης συνιστοῦσε συνεργασία Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ Ἀδελφότητας καὶ ἀναβολὴ τῆς ὑπόσχεσης ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση γιὰ συνδρομὴ στὴν Ἀδελφότητα⁴⁸.

44. Μηνᾶς Αὐθεντόπουλος, *Λογοδοσίαι...1918 - 1922*, Ἀθήνα 1972. Γ. Βασιιάδης, ὁ.π., σ. 45 (ὑποσ. 68).

45. Ἑλληνικὴ Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ὑπ. Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη, Πέραν 9 Ἰαν. 1879: ΑΥΕ, 1879, 97/2, Χρηματικά βοηθήματα. Ἐπίσης ἔγγραφο τοῦ Ἐθνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινούπολης πρὸς τὸν ἴδιο ἀποδέκτη μὲ τὴν ἴδια ἡμερομηνία, τὸ ὁποῖο συνυπογράφει ὁ Ἰάλεμος, Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σσ. 126, 131-136.

46. ΚΕΦΣ, τ. 13 (1880), σ. 186.

47. Ἐγγραφο τοῦ ΕΦΣΚ πρὸς τὸν Πρόεδρο τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Χ. Τρικούπη, Κωνσταντινούπολη 18 Ἰουν. 1880: ΑΥΕ, 1880, 97/2, Χρηματικά βοηθήματα.

48. Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σσ. 130, 143-145.

Ἡ Ἀδελφότητα ἀκολούθησε ἀμέσως στήν προσπάθεια ἐπιχορήγησης. Ἀφοῦ ἐνημέρωσε τὸν Πρωθυπουργὸ καὶ Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Χ. Τρικούπη γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς καὶ ζήτησε ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς, ἐπεδίωξε κατόπιν ἐτήσια χορηγία 100.000 δραχ. ἀπὸ τὴν πίστωση τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν ΣΔΕΓ πὺν προοριζόταν καὶ γιὰ τοὺς συλλόγους τῆς Κωνσταντινούπολης⁴⁹.

Γνωρίζομε ὅτι ἡ Ἀδελφότητα ἐπέτυχε στήν ἐπιδίωξή τῆς νὰ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ ὅτι ὁ Σύλλογος ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὰ προβλήματα, πὺν προσπαθοῦσε νὰ τὰ ἀποφύγει. Πάντως ἡ συνδιαλλαγή τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Ἀδελφότητας ἀρχίζει ἀμέσως νὰ ἐπέρχεται, λόγῳ συμμετοχῆς ἐπιφανῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου στοὺς πατριαρχικοὺς κύκλους καὶ στήν Ἀδελφότητα, καθὼς καὶ τῆς ἐπιθυμίας του γιὰ προσέγγιση καὶ τῆς προσφορᾶς ἀπὸ τὴν Ἀδελφότητα χρηματικῶν ποσῶν πρὸς τὸν Σύλλογο γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ του⁵⁰, μὲ ἀντιπροσφορὰ ἀπὸ τὸν Σύλλογο φιλοξενίας τῆς Ἀδελφότητας στὰ γραφεῖα του⁵¹.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

49. Ἐγγραφο τῆς Ἀδελφότητας ἀπὸ 10 Ἰουν. 1880: ΑΥΕ, ὁ.π.: σχέδιο ἐμπιστευτικοῦ ἐγγράφου τοῦ Χ. Τρικούπη πρὸς τὸν Πρεσβευτὴ τῆς Ἑλλάδος στήν Κωνσταντινούπολη Ἀ. Κουντουριώτη, ἀπὸ 27 Ἰουνίου: ΑΥΕ, ὁ.π.

50. Σ. Καπλανέρης, ὁ.π., σσ. 128 - 131, ΚΕΦΣ, τ. 16, σ. 406, καὶ τ. 17, σ. 201, κ.ά. Πβλ. Τ. Σταύρου, ὁ.π., σ. 140.

51. Κ. Μαμώνη, "Εἰσαγωγή στήν ἱστορία τῶν συλλόγων Κωνσταντινουπόλεως", ὁ.π., σ. 219. Βλ. καὶ Γ. Βασιάδης, ὁ.π., σσ. 42, 44.

